

ENCÜMEN-i DÂNİŞ

tanınmış İngiliz Redhouse ve Fransız Bionchi gibi üç ünlü şarkiyatçının yanı sıra devrin meşhur yerli gayri müslim simalarından seçilmiş, ayrıca bazı müslüman şahsiyetler de bunlar arasına alınmıştı. Hâricî üyeler adı geçen üç müsteşrikten başka şu isimlerden meydana geliyordu: Şeyhülharem Dâvud Paşa, Kandiye Kaymakamı Veli Paşa, Meclis-i Nâfia Müftüsü Şâkir Efendi, Kadı Ahmed Nazîf Molla, Müderris Emin Rifkî Efendi, Müderris Dağıstanlı Hüseyin Nâzım Efendi, Müderris Ahmed Reşid Efendi, Antakyalı Ömer Efendi, Mısır'da Edhem Paşa, Kânî Paşa, Abdullah Paşa, Rifâa Bey, Dramalı Ârif Bey, Şam ulemâsından Ebüssuud Efendi, Alâiyeli Mütercim Ahmed Efendi, Mühendis Mazhar ve Behçet beyler, İsmet Efendi, Vensan Bey, İstefenaki Bey, Kerâme, patrikhâne kâtibi Ermeni Logofeti Hoca Agob, Yustinik Aleko Efendi, Vasilaki Efendi, Hoca Sahak, Tersane tercümanı Tiryaki Bogos, Hekim Edirmeli İstefenaki, David Efendi, Beşiktaşlıoğlu Aleksandri. Çoğu tercüme kalemlerinde çalışmakta olan azınlıklar arasından üye seçmekle bunlardan Batı dillerinden yapılacak tercümelelerde faydalanılması düşünülmüştü.

Keçecizâde Fuad Efendi ile Ahmed Cevdet Efendi'nin Encümen-i Dâniş'in kuruluşundan önce Bursa'da bulundukları sırada beraberce hazırlamış oldukları *Kavâid-i Osmâniyye* adlı gramer kitabı encümenin açılış günü padişaha takdim edildi ve gördüğü takdir üzerine Encümen-i Dâniş'in yayını olarak basılmasına karar verildi. Encümenin ilk toplantılarından itibaren tarih, coğrafya, riyâziye, iktisat ve tabiat ilimleri gibi çeşitli bilgi sahalarına ait eserlerin hazırlanması üyelere ve diğer şahıslara ısmarlanmıştı. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın belirttiği üzere ısmarlanan bu eserler arasında yeni çağlar tarihine ait olanlar ön sırada gelmektedir. Tanpınar bunu, "Tanzimat devrinde yenilik hareketinin başında bulunanların memleketin siyasi terbiyesini sağlamak ve ona bir ufuk açmak için bu tarih disiplini lüzumlu gördükleri anlaşılıyor" diye açıklamaktadır (XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, s. 114). Bu arada, Türkçe'ye Arapça-Farsça kelimelerin kullanımı bakımından düzen vermek için bir lugat kitabı hazırlamak üzere ayrıca bir komisyon kurulmuştur.

Encümen-i Dâniş'in en müsbet ve neticeye ulaşmış çalışması, ilk iş olarak

Ahmed Cevdet Paşa'ya, Hammer'i tamamlayacak şekilde 1188 (1774) Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığı 1241 (1826) yılına kadar olan devreyi içine alan vak'aların yazılmasını ısmarlamasıdır. Böylece on iki ciltlik *Târih-i Cevdet* meydana gelmiştir. Daha önce Pîrîzâde Mehmed Sâhib'in (ö. 1748) baştan ilk beş bölümünü çevirdiği İbn Haldûn'un ünlü *Mukaddime*'sinin son altıncı kısmı da Ahmed Cevdet Paşa tarafından yine encümenin faaliyetleri çerçevesinde tercüme edildi.

Bütün bu iyi niyetli teşebbüs ve hazırlıklara rağmen Encümen-i Dâniş kendisinden beklenen görevi tam olarak yerine getiremedi. Bunda, Dârülfünun'un açılışının tahminleri çok aşan bir gecikmeye uğraması, Kırım Savaşı (1853-1856) gibi ekonomik etkileri uzun yıllar süren önemli bir olayın yanı sıra asıl daha başlangıçta, ilim adamı olma şartına uyulmadan sivil ve asker birçok devlet adamının encümene üye yapılmış olmasının da rol oynadığı belirtilmektedir. 1862'den sonraki devlet salnâmelerinde üyelerin adlarına rastlanmadığından Encümen-i Dâniş'in ömrünün on yıl kadar sürdüğü ve bu tarihten sonra faaliyetlerinin sona ermiş olduğu tahmin edilmektedir. Kuruluş nizamnâmesine aykırı olarak çeşitli kademelerdeki asker ve sivil devlet ve siyaset adamlarının şeref pâyesini için encümene alınması, bunların ihtisasları olmadığı halde zaman zaman ilmi toplantılara katılmaları, bazan toplantıların zamanında yapılmaması bir süre sonra encümenin asıl ihtisas sahibi üyelerini ikinci plana düşürdü ve böylece Encümen-i Dâniş kuruluş gayesini tam olarak gerçekleştirilmeden dağıldı.

Encümenin hazırlatmış olduğu eserlerin büyük bir kısmı yayımlanmadığı için bu kuruluşun o günkü ilim ve kültür hayatına ne ölçüde tesir ettiği tam olarak tesbit edilememiştir. Encümen-i Dâniş'in ne tür eserler hazırlattığı, bunlardan hangilerinin tamamlandığı da kesin olarak bilinmemektedir. A. Hamdi Tanpınar'ın işaret ettiği gibi, Cumhuriyet'ten sonra 1924 yılında Yıldız Saray'ından İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ne intikal eden yazmalar arasında encümen tarafından telif veya tercüme ettirilen çeşitli eserler bulunmaktadır. Bunlar arasında doğrudan doğruya encümen âzası tarafından yazılmış veya encümene sunulmuş tarih, coğrafya, ri-

yâziyat, iktisat, tabiat ilimleri ve son çağ Avrupa tarihine ait değişik hacimde eserlerin bulunduğu göz önüne alınırsa Encümen-i Dâniş'in 1850'lerin Türkiye'sinde ilim ve kültür alanında neleri gerçekleştirmek istediği anlaşılabılır.

Encümen-i Dâniş hakkında şimdiye kadar yapılan değerlendirmelerde bu kuruluşun bir nevi ilimler akademisi hüviyeti taşıdığı, hatta teşekkülü sırasında Fransız Akademisi'nin örnek alındığı söylenmiştir. Encümenin gayesini, mahiyetini ve çalışma şeklini inceleyen Kenan Akyüz'ün de belirttiği gibi kaynaklarda böyle bir ifade yer almamakla beraber Encümen-i Dâniş'in yapısı, kuruluş gayesi ve çalışma tarzı şeklen de olsa böyle bir benzerliği hatıra getirmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Cevdet, *Tezâkir*, I, 13; IV, 46-58, 72, 218, 222, 240; Lutfî, *Târih*, IX, 51; Mahmud Cevad, *Maârif-i Umûmiyye Nezâreti Târihçe-i Teşkilât ve İcraatı*, İstanbul 1338, I, 47-57; Mehmed Ali Aynî, *Dârülfünun Tarihi*, İstanbul 1927, s. 11-12; Karal, *Osmanlı Tarihi*, VI, 176-178; Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1956, s. 113-115; a.mlf., "Kültür ve Sanat Yollarında Gösterdiğimiz Devamsızlık", *Yaşadığımız Gibi*, İstanbul 1970, s. 16-23; Kenan Akyüz, *Encümen-i Dâniş*, Ankara 1975; M. Şakir Ülkütaşır, "Encümen-i Dâniş (İlk Türk Akademisi)", *Akademi*, sy. 6, İstanbul 1946, s. 17-19; aynı makale: *TY*, sy. 254 (1956), s. 695-698; Münir Aktepe, "Türkiye'de Akademi Meselesi ve II. Abdülhamid'e Dil Akademisi Hakkında Sunulan Layiha", *BTTD*, II/8 (1968), s. 23-25; Mithat Sertoğlu, "Türkiye'de İlk İlimler Akademisi: Encümen-i Dâniş", *a.e.*, XI/64 (1973), s. 12-15; Pakalın, I, 529-531; Ziya Bakırcıoğlu, "Encümen-i Dâniş", *TDEA*, III, 43-44.

ABDULLAH UÇMAN

ENCÜMEN-i HUDDÂM-ı KÂ'BE

(أنجن من خدام كعبة)

Hindistan'da 1913 yılında kurulan
dinî-siyasî cemiyet.

I. Dünya Savaşı öncesinde Balkan savaşları sırasında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu gaileler, Hindistan müslümanları arasında mukaddes beldelelerin güvenliği hususunda endişelere sebep olmaktadır. Bu bakımdan özellikle Mekke ve Medine'nin güvenliğini sağlamak ve kutsiyetinin muhafazasına katkıda bulunmak üzere bir cemiyet kurulması fikri ilk olarak Mevlânâ Müşir Hüseyin Kidvâi ve Mevlânâ Abdülbârî tarafından ortaya atıldı. Cemiyetin kuruluşuna dair ilk açıklama ise 31 Mart 1913

tarihinde Amritsar'daki bir toplantıda yapıldı. Kuruculardan olan Mevlânâ Muhammed Ali ve Şevket Ali kardeşler cemiyetin kuruluşu sebebinin açıkladıktan sonra bütün müslümanları bu cemiyete katılmaya davet ettiler.

Başlangıçta mukaddes toprakların müdafaasında kullanılmak üzere bir donanma ve diğer askerî teçhizatı sağlama düşüncesinde olan encümen, ayrıca Hintli gençleri askerî eğitim için dışarıya göndermeyi de planlamaktaydı. Daha sonra programını genişleterek birtakım sosyal faaliyetlerde bulunmak, müslüman okulları ve yetimhaneler açmak, hacılara her türlü kolaylığı sağlamak için çalışmalar yapmayı kararlaştırdı. Tamamen dinî bir cemiyet olduğu ileri sürülse bile bu tür faaliyetler, encümenin kaçınılmaz olarak siyasî bir karakterde de bulunacağına açık işaretleriydi.

Encümenin nizamnamesine göre üyeler Kâbe'nin şerefini koruyacaklarına ve gerekirse bu yolda canlarını bile vereceklerine dair yemin edecek ve üyelik rozetini devamlı olarak yakalarında taşıyacaklardı. Ayrıca "şedâi" (fedai) denilen diğer bir grup ise yine aynı hususlarda encümen tarafından verilecek her türlü görevi tereddütsüz yerine getireceklerine dair yemin edeceklerdi. Bu arada bütün üyeler cemiyete aidat ödeyeceklerdi. Encümen gelirlerinin üçte biri, mukaddes toprakları korumak durumunda olan Osmanlı Devleti'ne verilecekti. Üçte biri yetimlere, okullara ve diğer İslâmî faaliyetlere harcanacak, geri kalan üçte biri de gerekirse Kâbe'nin korunması ve hacıların ihtiyaçları için kullanılacaktı.

Faaliyetlere başlayan encümen kısa sürede önemli şehirlerde şubeler açtı. Bu arada cemiyetin faaliyetlerine kadınlar da davet ediliyordu. Başlangıçta yirmi üç kişinin öncülüğünde kurulan encümenin üye sayısı altı ay sonunda 3000'e, bir yıl sonra ise 2000'i kadın olmak üzere 20.000'e ulaştı. Cemiyetin kuruluşu Hindistan dışında da duyuldu ve çeşitli İslâm ülkelerinden hakkında bilgi istendi.

Mevcut belgelerden anlaşıldığına göre Osmanlı yöneticileri encümenin kuruluşu ve faaliyetleriyle yakından ilgilenmişlerdir. Esasen bu çeşit faaliyetlerin ilham kaynağının Osmanlılar olduğuna dair birtakım işaretler de mevcuttur. Nitekim encümenin kurucularından Müşir Hüseyin ile Abdülbârî 1906'dan beri Osmanlı

Devleti yetkilileriyle yakın ilişki içindeydiler ve pek çok defa Türkiye'yi ziyaret etmişlerdi. Ayrıca bunlar, encümenle kısmen benzer gayeleri olan Osmanlı Donanma Cemiyeti'nin Hindistan temsilciliğini yapmışlardı (1909). Encümenin kurulması, Hindistan Hilâl-i Ahmer heyetinin Türkiye'ye gidişinden sonra gerçekleşmiştir. Balkan savaşları sırasında Türkiye'ye giden (1912) bu heyete dahil olan birçok üye daha sonra geri dönünce cemiyetin faaliyetlerine de aktif olarak katılmışlardır. I. Dünya Savaşı sırasında Hicaz'daki Osmanlı kumandanlarından Galib Paşa'nın üzerinde bulunan bir bildiriye bu konuda daha açık işaretler vardır. Muhtemelen Türk Ocağı tarafından dağıtılan bu bildiride, Encümen-i Huddâm-ı Kâ'be adıyla faaliyet gösteren Hintli müslümanların Osmanlılar'la iş birliği yaptıkları ve samimi olarak onları destekledikleri ifade edilmektedir (India Office Records (London), India Confidential Proceedings, "Report A", Jan. 1919, nr. 206).

Bu arada Encümen-i Huddâm-ı Kâ'be'nin kurucularından olan Mevlânâ Muhammed Ali ve Şevket Ali kardeşler, hac organizasyonunda İngiliz tekeline kırabilmek için Osmanlı Devleti'nin desteğini sağlamaya çalıştılar. Talat Paşa'ya mektup yazarak Hindistan ile ortak bir gemi taşımacılığı şirketi kurulmasını teklif ettiler. Böyle bir ortaklığın, maddî menfaatler yanında mukaddes toprakların korunmasında da büyük faydası olabilirdi. Kolayca hacca gitme imkânına kavuşan Hintli müslümanlar orada Osmanlılar lehine propaganda yaparak Araplar'a tesir edebilir ve İslâm kardeşliğinin güçlenmesini sağlayabilirlerdi. Bu sırada Talat Paşa'ya, Osmanlı hükümetiyle encümen arasında bir anlaşma sağlanırsa Kâbe'nin müdafaası için teşkil edilecek kuvvetlerin masraflarının cemiyet tarafından karşılanacağı bildirildi (Muhammed Ali Papers, 8 Temmuz 1914 tarihli mektup). Hatta encümenin Osmanlı hükümetine birkaç uçak alabileceğinden bile bahsediliyordu.

Ancak bu düşüncelerin hiçbirisi gerçekleşmemiştir. Çünkü İngiliz-Hindistan hükümeti bu tür faaliyetleri hoş karşılamıyordu. Böylece bir taraftan yönetimin baskıları, diğer taraftan maddî imkânsızlıklar yüzünden encümen okul, yetimhâne vb. projelerini gerçekleştiremediği gibi Osmanlı Devleti ile başlattığı hac organizasyonuna dair iş birliği teşebbüsü de başarısız kaldı. İngiliz hükümeti en-

cümenin faaliyetlerini kısıtladı ve özellikle izinsiz olarak Türkiye'ye para gönderilmesini yasakladı.

I. Dünya Savaşı'nın çıkması ve İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa girmesi encümen için büyük bir darbe oldu. Önce hac yolu kapandı. Bu arada İngilizler'in Hindistan genel valisi mukaddes yerlerin güvenliğiyle ilgili olarak müslümanlara teminat verdi. Encümenin varlık sebepleri bu şekilde ortadan kalkmış oldu. Öte yandan kaynakların kullanımı konusunda birtakım suçlamalar da ortaya çıkınca encümen savaş süresince faaliyetlerini durdurmak zorunda kaldı. Savaş sonrasında Abdülbârî cemiyeti yeniden canlandırmak istediye de hükümet buna izin vermedi.

Encümen-i Huddâm-ı Kâ'be'nin kuruluşu sadece gayeleri açısından değil harekete katılanlar açısından da önemlidir. Bu cemiyet sayesinde kadınlar ilk defa bir kitle hareketine katılmıştır. Aynı şekilde merkez yürütme kurulunda hem medreseli ulemâ hem de Batı eğitimi görmüş genç aydınlar birlikte çalışabilmişlerdir. Bu arada Hindistan Hilâfet Hareketi'nin de aynı siyasî ortaklığına bir sonucu olduğu söylenebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

India Office Records (London), "Anjuman-ı Khuddam-ı Kaaba", L/P S/5/20, h. 37; India Office Records (London), India Confidential Proceedings, "Report A", Jan. 1919, nr. 206; *National Archives of India*, Home Political A, October 1913, nr. 118; B, June 1913, nr. 108; B, July 1913, nr. 60-63; A, May 1914, nr. 46; *Muhammed Ali Papers* (8 July 1914), New Delhi, Jamia Millia Islamia; *My Life, A Fragment, An Autobiographical Sketch of Moulana Mohamed Ali* (nşr. Afzal Iqbal), Lahore 1942, s. 68; F. Robinson, *Separatism Among Indian Muslims: The Politics of the United Provinces' Muslims 1860-1923*, Cambridge 1974, s. 208-212, 214-215; a.m.f., "Anjuman-ı Khuddâm-ı Ka'ba", *El² Suppl.* (İng.), s. 74; Y. D. Prasad, *The Indian Muslims and World War I*, New Delhi 1985, s. 14-18; Azmi Özcan, *Pan-İslamizm, Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1914)*, İstanbul 1992, s. 224-232.

AZMİ ÖZCAN

ENCÜMEN-İ ŞUARÂ

(انجمن شعراء)

XIX. yüzyılın ikinci yarısında bir grup şairin meydana getirdiği edebî topluluk.

1277 yılı sonlarında (Mayıs-Haziran 1861) başlayıp 1278 yılı ortalarına (Ocak 1862) kadar süren Encümen-i Şuarâ toplantıları İstanbul'da, Hersekli Ârif Hikmet